

УДК 504.03–630*91

© 2015

АГРОЕКОЛОГІЯ ЛІСІВНИЦТВА: ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

О.І. Фурдичко,
академік НААН,
доктор
економічних наук

О.І. Дребот,
доктор
економічних наук

А.М. Бобко,
кандидат сільсько-
господарських наук

*Інститут агроєкології
і природокористування
НААН*

Мета. Провести аналіз термінів, що використовуються в обліковій, науковій і статистичній інформації з лісівництва за його екологічними вимірами, зокрема запропонувати визначення терміна «ліс» та інших лісівницьких показників. **Методи.** Діалектичний метод пізнання у поєднанні з аналізом вимірюваних величин, порівнянням їх між собою і з показниками їхнього змісту в різних країнах. **Результати.** Запропоновано лісівницькі терміни з метою встановлення відповідних міждержавних стандартів у галузі агроєкологічного лісівництва. **Висновки.** Використання запропонованих термінів необхідне для формування сучасного агроєкологічного лісівництва на основі самоокупності й прибутковості, а також для впровадження у звітній та статистичній інформації поєднання показників використання земельних угідь з фінансовими результатами економічної діяльності землекористувачів. Тільки за таких умов можна говорити про лісівництво з уніфікованою системою лісівницьких термінів і їх визначень для порівняння на різних рівнях оцінки і контролю від землекористувачів до суб'єктів адміністративно-територіального поділу країни, а також для міждержавних і глобальних порівнянь.

Ключові слова: *деревина, землекористування, ліс, лісокористування, екосистема.*

В Україні площа земельних угідь, які використовуються для вирощування лісу, займає близько 10 млн га. Об'єктом господарювання стають лісові ресурси. Хоч іще в середині XIX ст. було відомо, що «завдання лісного те ж саме, що й садовода і землероба: сіяти і вирощувати рослини» [5].

Основним напрямом діяльності «Державного агентства лісових ресурсів України» є нарощування природоохоронного потенціалу і збереження біорізноманіття в лісах.

В Основному звіті з обліку лісів Європейської економічної комісії (далі — ЄЕК) використовується термін «Forest and other wooded land», переклад якого зроблено з суто російським підходом — «Ліси та інші

лісовкриті площі», хоча правильним перекладом є: облікова категорія «Землі лісові та інші лісисті» [8].

Мета досліджень — аналіз термінів, що використовуються в обліковій, науковій і статистичній інформації з лісівництва за його екологічними вимірами, зокрема терміна «ліс».

Методи досліджень — діалектичний метод пізнання у поєднанні з аналізом вимірюваних величин, порівнянням їх між собою і з показниками їхнього змісту в різних країнах.

Результати досліджень. В інформаційних матеріалах з лісівництва ЄЕК стандартів немає. Є Стандартна статистична класифікація землекористування ЄЕК ООН [4]. Її було покладено в основу Інструкції із

1. Поділ земель лісових (лісових екосистем) за екологічними фрагментами суб'єктів державного лісівництва України на 1.01. 2011 р. [1]*

Фрагменти лісових екосистем		Зокрема за підкатегоріями:				
Усього ЛЗ, тис. га	6840,4	Рідколісся	Згарища, загиблі насадження	Зруби	Галявини, пустирі	Біолопяни
у т. ч.:						
Вкриті ЛР (природні)	3050,2					
Вкриті ЛР (штучні)	3243,3					
Незімкнуті лісові культури	203,8					
Тимчасово не вкриті ЛР	220,4	4,1	7,1	86,6	73,4	49,2
Лісові розсадники, плантації	14,6					
Оргтехнічні об'єкти	108,1					

заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель України [2]. Найавторитетнішим визначенням терміна «Ліс» є: «Ліс — земельні ділянки площею понад 0,5 га з деревами заввишки понад 5 м і лісовим покривом більше ніж на 10% або деревами, здатними досягти цих граничних значень згідно з умовами місцезростання. Не охоплює землю, яка призначена переважно для сільськогосподарського або міського землекористування» [9].

В Україні маємо інше визначення згідно з Державним стандартом: «Ліс — елемент географічного ландшафту, що складається

з сукупності дерев, які займають домінуюче становище...» [3]. Такий опис, очевидно, є намаганням відокремити поняття «ліс» від поняття «земля». Однак поки що кожна країна дає своє визначення цього терміна. У проведених дослідженнях [10] простежується брак розуміння того, що узвичаєний термін «ліс» маємо розглядати насамперед як земельну ділянку, вкриту лісовою рослинністю чи тимчасово її позбавлену, але придатну та призначену для здійснення лісівництва. З цього логічно виникає основоположне визначення терміна «лісова екосистема». До того ж практика впорядкованого лісівництва

2. Визначення терміна «Ліс» за національним законодавством Німеччини (зліва — англійською мовою, справа — переклад українською) [7]

Germany	Німеччина
<p>Forest within the meaning of the NFI is regardless of the information in the cadastra or similar records any area stocked with woody plants Forest include clear felled or cleared areas, forest roads, forest meadows game pasture, timber yards, pipe routes located in the forest, overgrown heathens and moors, overgrown former meadows, alpine areas and rough grazings as well as dwarf pine and green alder areas. Heathens moors, meadows, alpine areas and rough grazings are considered overgrown when the naturally occurring stocking has an average age of 5 years and at least 50% of the area stocked. Stocked areas in the field or in built up areas less than 1000 m², strips of woody plants less than 10 m wide and christmas tree and ornamental branch crops as well as parks in residential areas are not forests according to the NFI. Forest area is the sum total of all areas defined as forests, consistini of productive wooded areas and non-woode areas.</p>	<p>Ліс у значенні NFI — це, незалежно від кадастрової інформації або аналогічного запису, будь-які землі, вкриті деревними рослинами, що охоплюють також явно зрубані або очищені ділянки, лісові дороги, лісові галявини, пасовища, лісові склади, трубопровідні траси, розташовані в лісі, зарослі вереску і болота, зарослі луки, колишні альпійські райони і грубі пасовища, а також зарослі карликової сосни та вільхи зеленої. Ділянки вереску і болота, луки, альпійські райони і грубі пасовища вважаються зарослими, коли трапляються в природі і їх покриття має середній вік 5 років та заповнює не менше 50% площі. Ділянки, розміщені в полі або в населених пунктах менше 1000 м², смуги деревних рослин завширшки менше 10 м і ділянки різдвяних ялинок, декоративні культури, а також парки у житлових районах не належать до лісів відповідно до NFI. Площа лісів є загальною сумою всіх земель, визначених як ліси, з розподілом на продуктивні й непродуктивні (non-woode) землі.</p>

в Україні давно заснувала поділ земель лісових за кількісними оцінками їх стану, хоча і не вживається термін «Лісова екосистема» [6] (табл. 1).

Наведені дані державного обліку лісів характеризують не ліси, а землі лісові за їх станом на час спостереження, що не є одне й те саме. До того ж зараховувати обліковій категорії «незімкнуті лісові культури», «лісові розсадники, плантації», «організаційно-технічні лісові об'єкти» (в таблиці виділено напівжирним шрифтом) до земельних угідь, тимчасово не вкритих ліською рослинністю, не можна, оскільки тут виявляється невідповідність їх еколого-економічному стану та функціональному призначенню.

Відомості про площу облікової категорії «землі, тимчасово не вкриті ліською рослинністю» за її постійно змінюваними підкатегоріями (виділені курсивом) можуть мати інтерес хіба що на рівні уособленого землекористувача. На районному і вищих рівнях така інформація не знаходить застосування. До того ж, за Земельним кодексом України, діє один із принципів «*невтручання держави у здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх*

прав щодо володіння, користування і розпорядження землею». Підкреслимо — землею, а не лісом.

Ліс і лісові екосистеми. Необхідно чітко визначитися з термінами «ліс», «ліси» та ін. у національному законодавстві. На прикладі 14-ти європейських країн доведено, що у європейському законодавстві не досягнуто належної досконалості та узгодження терміна «ліс» [10]. Наведемо переклад цього терміна українською мовою з мови німецької, мови країни, яка була родоначальником розвитку впорядкованого лісівництва і досвід якої згодом поширився на інші країни (табл. 2).

Важливо зауважити, що в наведеному визначенні не відчувається узгодження зі Стандартною статистичною класифікацією землекористування ЄЕК ООН (ССКЗ) [4]. Адже облікові категорії земельних ресурсів — «пасовища», «лісові склади», «трубопровідні траси, розташовані в лісі», «зарослі вереску і болота», «зарослі луки» тощо — належать до абсолютно різних облікових категорій земельних ресурсів: «пасовища» беруться на облік у складі сільськогосподарських земель; «лісові склади»,

3. Терміни лісівництва, запропоновані для розгляду та встановлення відповідних міждержавних стандартів у галузі агроєкологічного лісівництва

Землі лісогосподарського призначення	Це всі землі в межах просторово-територіального володіння будь-якого землекористувача, надані згідно з національним законодавством за відповідним цільовим призначенням у власність чи з правом постійного користування з метою отримання доходу через раціональне використання й охорону земель, вирощування лісу і формування лісових екосистем на основі самоокупності й прибутковості господарювання
Ліс	Деревина у стані росту для вилучення з лісових екосистем і реалізації для виробництва з неї лісових матеріалів промислового та побутового призначення, які мають споживчий попит
Лісова екосистема	Біоценоз, який складається у межах земельної ділянки, площею понад 0,5 га з деревами заввишки понад 5 м і лісовим покривом більше ніж на 10% або деревами, здатними досягти цих граничних значень згідно з умовами місця зростання. Не охоплює землю, яка призначена переважно для сільськогосподарського чи міського землекористування, або з деревами, що біологічно не здатні формувати деревину у зрілому віці, придатну для промислового її використання
Лісівництво агроєкологічне	Наука, мистецтво і практика управління за використання земель лісогосподарського призначення для вирощування та реалізації деревини і пов'язаних з нею ресурсів, послуг і функцій лісових екосистем для отримання доходу чи досягнення іншої визначеної органами влади мети
Лісокористування	Облік, обґрунтування, встановлення та реалізація вилучення деревини з лісових екосистем за встановленими лісівницькими та природоохоронними нормами і правилами як головної продукції лісівництва для промислового виробництва з неї лісових матеріалів з урахуванням ринкового попиту

«трубопровідні траси, розташовані в лісі» — належать до забудованих земель; «болота» — є однією із семи облікових категорій землекористування першого рівня за екологічним описом тощо [4].

До того ж «зарослі карликової сосни та вільхи зеленої» за біологічними особливостями цих порід не здатні утворювати ліс, лісові насадження, висота яких перевищувала б 5 м. Не ліпше становище з визначенням цього терміна й у лісівництвах Франції, Австрії, Росії та ін. країн [10]. Облікова категорія «Інші лісисті землі» має визначення тільки у законодавстві Франції, хоча не за екологічним її змістом, а за критеріями доступності до земельних ділянок, що не відповідає їх еколого-економічному змісту.

Спільним для згаданих країн стосовно питання визначення терміна «Ліс» є ненаголошення на економічному призначенні земельних угідь, що встановлюється не на основі екологічного стану (опису) земельної ділянки, а за нормативно-правовим посвідченням на використання земельної ділянки, а також на тому, що об'єктом праці є не *ліс*, а *земля* як природний ресурс. Ліс же як екосистема в сучасних умовах є лише біоценозом у межах земельної ділянки, продуктом праці тієї чи іншої спільноти людей, де беруть участь і домінують лісоутворювальні породи, які за біологічними властивостями здатні нарощувати деревину, придатну для виробництва лісових матеріалів.

З огляду на викладене, а також на згадані вище дослідження термінів і визначень лісівництва 14-ти європейських країн [10] відзначимо, що належного узгодження цих термінів у європейському лісівництві немає. Не реалізовано пропозиції ЄЕК ФАО ООН стосовно терміна «ліс» навіть у країнах Європейського Союзу. Щодо терміна «лісівництво» становище є іще невизначенішим. У згаданій вище праці «Основний звіт» [8] цього терміна також

немає. У Лісовому кодексі України термін взагалі не згадується, хоча зрозуміло, що зміст його з часів зародження (XVIII ст.) істотно змінився.

У звітах про оцінку лісових ресурсів, які періодично розробляються ЄЕК [8, 9], не знайшло реалізації одне з основних положень обліку земельних ресурсів, установлених цією ж ЄЕК у складі ССКЗ [4]. Зокрема, це стосується обліку землекористування за загальною інформацією про стан земельних ресурсів з погляду їх покриву, точніше — за екологічним описом. Це облікові категорії першого рівня: «землі сільськогосподарські», «землі лісові та інші лісисті», «землі забудовані» тощо. Усього 7 облікових категорій.

Інша частина інформації за ССКЗ стосується попиту і використання тих самих облікових категорій за екологічним описом, але у розподілі їх за видами цільового призначення, а в межах останнього — за суб'єктами господарювання, зокрема за суб'єктами агроєкологічного лісівництва, головною продукцією яких є вирощування та реалізації деревини (лісу). Саме вирощування деревини, бо сучасне лісівництво має справу з об'єктами лісових екосистем, створених на основі діяльності людини на землі, а не з природним надбанням, як це було до XVIII–XIX ст.

Окремо зазначимо, що перебудувати законодавчі та інші нормативно-правові акти із землекористування не так просто. Потрібні спільні зусилля науковців, практиків і політиків, передусім на міждержавному рівні, для встановлення стандартів з лісівництва з перенесенням їх у законодавство на національному рівні. Пропонуємо до розгляду та обговорення зміст найважливіших термінів у галузі агроєкологічного лісівництва для встановлення міждержавних стандартів (табл. 3).

Висновки

Наведені терміни є виключно важливими для формування сучасного агроєкологічного лісівництва на основі самоокупності й прибутковості. Конче необхідним також є впровадження у звітній та статистичній інформації посвідчення показників використання земельних угідь з фінансовими результатами економічної діяльності

землекористувачів. Лише за таких умов можна говорити про лісівництво з уніфікованою системою лісівницьких термінів і їх визначень для порівняння на різних рівнях оцінки і контролю від землекористувачів до суб'єктів адміністративно-територіального поділу країни, а також для міждержавних і глобальних порівнянь.

Бібліографія

1. Довідник лісового фонду України за матеріалами державного обліку лісів станом на 01.01.2011 року // Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання. — Ірпінь, 2012. — 130 с.
2. Інструкція із заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель // Державний комітет України по земельних ресурсах. — К., 1998. — 53 с.
3. Лесоводство. Термины и определения: ГОСТ 18486-87. — [Введ. 01.01.1989]. — М.: Изд-во стандартов, 1988. — 18 с.
4. Стандартная статистическая классификация землепользования ЕЭК ООН // Статистическая комиссия и Европейская экономическая комиссия: конф. европейских статистиков (Женева, 12–16 июня 1989). — Женева, 1989.
5. Фурдичко О.І. Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісгосподарського виробництва / О.І. Фурдичко // Вісник Національної академії наук України. — 2012. — № 4. — С. 39–47.
6. Фурдичко О.І. Землі лісові як об'єкт праці та екологічних спостережень у лісівництві / О.І. Фурдичко, А.М. Бобко // Вісн. аграр. науки. — 2013. — № 7. — С. 60–64.
7. Фурдичко О. Землевпорядкування і недоліки обліку землі та її використання в українському лісівництві / О. Фурдичко, А. Бобко // Землевпорядний вісник. — 2013. — № 9. — С. 13–17.
8. Forest resources of Europe, CIS, North America, Australia, Japan and New Zealand: Main Report // United Nations. Economic Commission for Europe. Food and Agriculture Organization of the United Nations. — New York and Geneva, 2000. — P. 42 and 107.
9. Global forest resources assessment 2010: Terms and Definitions / Food and Agriculture Organization of the United Nations. Forestry Department. — Rome, 2010. — 27 p.
10. Schuck A. Compilation of Forestry Terms and Definitions / A. Schuck, R. Paivinen, T. Hytonen, B. Pajari // European Forest Institute. Internal Report. — 2002. — № 6. — 48 p.

Надійшла 13.10.2015.